

Paul Karl Feyerabend'in bilim anlayışı

Arda Umut Saygın*

Özet

Paul K. Feyerabend, dünyadaki mevcut bilim anlayışını “bildiğimiz şekliyle” bilim olarak niteleyerek bilimin üstünlüğüne ve bilimdeki kural, ölçüt ve yöntemlerin tekliline karşı çıkan ve bu yüzden bilgi-kuramsal anarşist olarak bilinen bir bilim felsefecisidir. Feyerabend, “bildiğimiz şekliyle” bilimin diğer tüm kural ve yöntemlerini görmezden gelerek esasında bilime hizmet etmediğini, aksine onu baltaladığını düşünür. Bilimin ancak ve ancak kuralların, yöntemlerin veya ölçütlerin ihlal edilmesiyle ilerleyeceğini düşünen Feyerabend bu yüzden bilimsel ilerlemenin söz konusu bilim anlayışının yıkılmasıyla gerçekleşeceğini savunur. Alternatif bilim arayışlarının tümünü reddedenlerin tam karşısında yer alan Feyerabend'in bilim anlayışının ele alındığı bu çalışmada onun “ne olsa uyar” sloganıyla özetlediği özgürlükçü ve çoğulcu bilim anlayışına ve bilgi-kuramsal anarşizmine değinilmektedir.

Anahtar kelimeler: Feyerabend, bilim, bilgi sosyolojisi, bilgi-kuramsal anarşizm

Paul Karl Feyerabend's understanding of science

Abstract

Paul K. Feyerabend, who characterises the current scientific understanding of the world “as it we know” science, is a science philosopher known as epistemological anarchist because of his opposition to the supremacy of science and its unique rules, criterias and methods. Feyerabend thinks that “as it we know” science does not serve to science but hinders it by ignoring other rules and methods of science. Feyerabend who thinks that science if and only advances by violating rules, methods and standards also argues that scientific progress will come true with the collapsing of stated science understanding. In this study dealing with science understanding of Feyerabend, who takes a stand against those refusing alternative science searchings, it is mentioned about his epistemological anarchism and his liberal and pluralistic understanding of science that is summerized by him as “anything goes” motto.

Keywords: Feyerabend, science, sociology of science, epistemological anarchism

Giriş

Feyerabend, bilim hakkındaki her tartışmada ortaya çıkan sorulardan birinin doğal ve kaçınılmaz olarak “bilim nedir?” sorusu olduğunu söyler. Feyerabend'e göre, bu sorunun birçok yanıtı olabilir çünkü bilim adamları, politikacılar ve kamuoyu sözcülerinin yanı sıra bilim felsefesinin her ekolü bilimin ne olduğu konusunda ayrı ayrı cevaplar verebilirler (Feyerabend, 1999: 99-100): “Bu konuda birbirinden farklı düşünen o kadar çok birey, okul, tarihsel dönem, bilim var ki ister bir yöntem isterse bir olgu olarak bilime dair kapsamlı, tüketici ilkeler ortaya koymak son derece güçtür. Bilim önu sonu tek bir kelimedir ama bu kelimeye tekabül eden bir varlık yoktur” (Feyerabend, 1996: 295-296). Bilim kelimesiyle aynı kökten gelen ve onu tamamlayan bilgi kavramı için de benzer şeyler düşünülür. Pears (2004: 10), “bilgi nedir?” sorusu için kestirmeden verilebilecek basit bir cevabın olmadığını, bu sorunun ağacın kökleri gibi saçaklandıkça saçaklandığını söyler. Aynı şekilde Peter Burke de, bilginin tarihsel kökenlere inerek bilginin bugüne kadar nasıl geldiğini incelediği *Bilginin Toplumsal*

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-posta: ardaumutsaygin@hotmail.com

Tarihi (2000) kitabında bilginin ne olduğu sorusunun yanıtlanması zor bir soru olduğunu belirtir. Feyerabend ise değerli bir toplumsal olgu olarak gördüğü bilginin bilimin boyunduruğundan kurtarılması gerektiğini düşünür. Feyerabend, dünyada var olan bilgi anlayışını “bildiğimiz şekliyle” bilim olarak adlandırır ve bilimin standart bir anlayış çerçevesinde ilerlediğini öne sürerek onun toplumlara dayatıldığını düşünür. Feyerabend’in bilimsel anarşizminin temeli de en öz haliyle bu anlayış ve dayatmaya dayanmaktadır. Feyerabend, “bildiğimiz şekliyle” bilime ve bilim anlayışına karşı eleştirel bir tutum takındığı için bilim çevrelerince anarşist olarak adlandırılır.

Bilim felsefesiyle uğraşp bilim felsefesine iyi gözle bakmayan bir bilim felsefecisi olan Feyerabend, bilim felsefesini “bir tek bilimsel buluşun oluşmasına katkıda bulunmamış” ve bilimle aynı adı paylaşp başka hiçbir şeyi paylaşmayan bir konu olarak görür. Felsefenin bu dalıyla, yani bilim felsefesiyle uğraşmasının gerekçesini ise daha insancıl bir bilim görüşü ortaya koyma gayesine dayandırır (Güzel, 1996: 9). Feyerabend, *Yönteme Karşı* (1996) kitabını yazma dürtüsünün düşünsel değil insancıl olduğunu; yazma amacının ise bilgiyi ilerletmek değil insana arka çıkmak maksatlı olduğunu belirtir (Feyerabend, 1996: 24). Ona göre bilim, kendi varlığını ve içeriğini borçlu olduğu insani olgulardan bağımsızlaştırılmakta ve onlar üzerinde hâkim duruma getirilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda Feyerabend, bilimde bireysel özgürlüğü temel alarak bireylerin her türlü bilme tercihleri ve iddialarının sınırlandırılmaması gerektiğini savunur (Hülür, 2006: 201). Bunu da “anything goes” (ne olsa gider, her şey uyar, ne olsa uyar, nasıl olursa olsun) sloganıyla özetler.

Bu çalışmada da, “bildiğimiz şekliyle” bilim anlayışına ve bilim yapma yöntemlerine karşı çıktığı için anarşist olarak adlandırılan Paul Karl Feyerabend’in bilgi-kuramsal anarşizmine ve “ne olsa uyar” sloganıyla özetlediği özgürlükçü ve çoğulcu bilim anlayışına değinilecektir.

Bilgi sosyolojisi

Bilgi sosyolojisinin doğasına ve çalışma alanına dair farklı tanımlamalar mevcut olmakla birlikte, bilgi sosyolojisinin insani düşünce ile onun ortaya çıktığı sosyal bağlam arasındaki ilişkiyle meşgul olduğu konusunda görüş birliği vardır. Yani, bilgi sosyolojisi, bilginin nihai geçerliliğine ya da geçersizliğine bakmaksızın bir toplumda bilgi olarak kabul edilen her ne varsa bizzat ilgilenmelidir. Bir başka deyişle, bilgi sosyolojisi gerçekliğin sosyal inşasını analiz etmelidir (Berger ve Luckmann, 2008: 6-7).

Bilgi sosyolojisinin bir disiplin olmasını sağlayan en önemli düşünür Karl Mannheim, bilgi sosyolojisini “teori olarak bilginin sözüm ona varoluşa bağlılığıyla ilgili bir öğretinin ortaya konulup geliştirilmesini ve tarihsel-sosyolojik bir araştırma dalı olarak da bu varoluşa bağlılığın geçmişin ve şimdiki zamanın bilgiyle ilgili çeşitli içeriksel değerleri doğrultusunda vurgulanmasını üstlenen, yeni oluşmuş bir sosyoloji disiplini” olarak tanımlamaktadır (Mannheim, 2008: 245).

Bilgi sosyolojisi, bir disiplin olarak sosyolojinin alt disiplini olarak da nitelenmektedir. Ancak, Hekman’a (1999: 14) göre bilgi sosyolojisi, sosyal bilimlerin sıradan herhangi bir alt disiplini olmak şöyle dursun, bir bütün olarak bu disiplinler için tayin edici bir öneme sahiptir. Bununla birlikte bilim sosyolojisi, disiplinler arası bir alandır. Pek çok bilimden bir şeyler alıp, pek çok bilime bir şeyler verebilir. Sözgelimi, bilgi sosyolojisi bilgi sorunlarında epistemolojiden, toplumsal analizlerde ise

sosyolojiden yararlanmaktadır. Hatta endüstri, din, sanat, siyaset sosyolojileri gibi kurumlar sosyolojileri de yerine göre bilgi sosyolojisine destek sağlamaktadır. İfade-i destek olarak da bilgi sosyolojisi bütün sosyal bilimlere az çok katkıda bulunmaktadır. “Sözgelimi, siyaset sosyolojisinde siyaset, aydınlar ve ideoloji ilişkisi belki de en iyi şekilde bilgi sosyolojisine dayanarak açıklanabileceği gibi, ruhban sınıf ve toplumsal bilgi sistemi içinde dini bilginin konumu salt din sosyolojinden daha açıklayıcı olabilir” (Aydın, 2010: 42).

Bilgi sosyolojisinin “bilgi toplumsal olarak belirlenir” ve “bilgi toplumsal düzen oluşturur” şeklinde iki önermesi bulunmaktadır. İlk önerme bilgi konusunda toplumsal belirleyiciliği merkeze alırken, ikinci önerme bilgilerin toplumsal bir düzenin basit bir çıktısı olmadıklarını; aksine, toplumsal bir düzenin yaratılması ve iletilmesinde kilit rol oynadıklarını iddia etmektedir (McCarthy, 2002: 33). Bu bağlamda bilgi sosyolojisi, bilgiye ilişkin süreçler ve yapılar ile toplumsal süreçler ve yapılar arasındaki ilişkiyi ortaya çıkartma amacındadır (Dever, 2012: 204).

Aydınlanma düşüncesi özet olarak, tarihsel ve kültürel önyargılardan arındırılmış insan doğasına ilişkin sonsuz doğrulara dayanan bir sosyal bilim metodolojisi geliştirmek ve insan hakkında bilimsel yasalar formüle etmek için doğa bilimlerinin tümevarımcı yöntemini takip etmek misyonlarını sosyal bilimlere dikte etmiştir. Hekman (1999: 17), bu misyonlardan yola çıkarak, bilgi sosyolojisinin sosyal bilimlerin anlayışı için temel öneme haiz olduğunu ve bilgi sosyolojisinin sosyal bilimlerde Aydınlanma düşüncesinden doğarak hızla geliştiğini belirtmektedir. Ona göre, sosyal bilimlerde araştırmanın amacı saf bilgiyi saf olmayan bilgiye kaynaklık eden tarihsel önyargılardan ayırmak ise, tarihsel önyargıların doğası ve işleyişi hakkında bir anlayış formüle etmelidir. Saf olmayan bilgiyi saf bilgiden ayırt etmek de Aydınlanma döneminde tasarlandığı şekliyle bilgi sosyolojisinin işidir.

Feyerabend ise, bilgi-kuramsal anarşizmini Aydınlanma döneminin tasarladığı bilim anlayışının dünyayı anlamadaki yegane araç olarak bilimi görüyor olmasına ve bilim yaparken “akıl”ı tek ölçüt olarak almasına dayandırmaktadır.

Feyerabend’in bilim anlayışı

Feyerabend’e göre bilim bulunmaz hint kumaşı değildir. Bilim, yalnızca insan tarafından geliştirilmiş olan pek çok düşünme biçimlerinden biridir ve en iyisi olmak zorunda değildir (Güzel, 1996: 27). Bilim bir yanıyla din veya ideoloji, öbür yanıyla parapsikoloji, astroloji, falcılık gibi uygulamalardan sadece biridir. Bilimin akılcı ve deneysel olma gerekçesiyle yürüttüğü üstünlük savı yersizdir, doğruluk ve bilgi hiçbir çalışma biçiminin tekelinde değildir. “Bilim de tüm diğer arayışlar gibi üstünkörü ve temelde irrasyoneldir; ne dayandığı varsayım veya ilkeler, ne de ulaştığı sonuçlar bakımından ona üstünlük ya da ayrıcalık sağlayan bir özelliği yoktur” (Saygılı, 2008: 86).

Feyerabend, bilimin belirli bir coğrafyanın tekelinde olduğunu iddia eder ve dünyadaki mevcut bilim anlayışını “Birinci Dünya Bilimi” olarak isimlendirir. Ona göre, Birinci Dünya bilimi, Avrupa’daki bilimsel devrimden doğmuş olan ve hali hazırda dünyanın dört bir yanında üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilen bilimdir. Bu bilime akılcılık denen bilimin sistematik bir tarzda üretildiğini ve diğer tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını öne süren bir ideoloji eşlik eder. Böylece, bilimler yalnızca dünyanın neye benzediğini ve onu ihtiyaçlarımıza uygun şekilde nasıl

değiştirebileceğimizi söyleyen bir bilimsel yöntem ile üretilir (Feyerabend, 1996: 7). Bununla birlikte Feyerabend, Birinci Dünya biliminin özel tarihsel şartlarda ortaya çıktığını, bu yüzden de evrensel olamayacağını iddia eder. Bu, bambaşka tarihsel koşullarda bambaşka bir bilim anlayışının da ortaya çıkabileceği ve bugün onun da hüküm sürüyor olabileceği anlamına gelmektedir. Dahası, Feyerabend Birinci Dünya bilimine karşıt olarak geliştirilen batılı olmayan bilimlerin birçok yerde ortadan kaldırıldığını belirtir. Ortadan kaldırılmalarının sebebinin ise bu bilimlerin başarısız olmalarına değil, Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri gücü olmasına dayandırır. Feyerabend, Batılıların “yerli toplumlar”ın bilimini nesnellikten yoksun ve nicelikten çok niteliğe önem veren bir bilim olarak gördüklerini ancak bu bilimin Batılıların biliminden kat kat üstün olabileceğini belirtir. Ancak Batılılar, yerli toplumların bilimini çürütmek şöyle dursun, incelemeyi reddetmiştir. Feyerabend’e göre Birinci Dünya bilimi kabul edildiyse bu herkes için daha iyi bir yaşam ürettiği için değil, daha iyi silahlar ürettiği içindir (Feyerabend, 1996: 8-10):

Çin teknolojisi uzun bir süre boyunca Batılı-bilimsel temellerden yoksun olmasına rağmen, çağdaş Batı teknolojisinin çok ilerisindeydi. Bugün Batı biliminin dünya üzerinde hakimiyet kurduğu doğru; ama bunun sebebi onun ‘içkin aklılığındaki vukuf değil, iktidar oyunu (sömürgeci uluslar kendi yaşam biçimlerini kabul ettirdiler) ve silaha duyulan ihtiyaçtır: Batı bilimi şu ana kadar en etkili ölüm aletlerini yarattı. Batı bilimi olmadan birçok ‘Üçüncü Dünya Ülkesi’nin açlıktan öleceği de doğrudur; fakat buna sıkıntıların önceki ‘kalkınma’ biçimleri tarafından hafifletilmediğini, aksine yaratıldığını da eklemek gerekir. Yine Batı tıbbının parazitlerin ve bazı bulaşıcı hastalıkların ortadan kaldırılmasına yardımcı olduğu doğrudur. Fakat bu Batı biliminin sunacak iyi şeyleri olan yegane gelenek olduğunu ve diğer araştırma biçimlerinin herhangi bir değeri olmadığını göstermez. Birinci Dünya bilimi birçok bilim arasından biridir; daha fazlası olduğunu iddia ettiğinde araştırma aracı olmayı bırakıp bir (siyasi) baskı grubuna dönüşür (Feyerabend, 1996: 24).

Kısacası, Feyerabend her kültürün ve her ulusun kendi özel gereksinimlerini karşılayacak bir bilim kurabileceğini belirtir (Feyerabend, 1996: 8-10).

Feyerabend, “bilimi bu kadar yüce yapan nedir” sorusunun da her bilim tartışmasında mutlaka sorulduğunu söyler. Feyerabend’e göre bu soru beraberinde “bilimi öteki varoluş biçimlerine kıyasla daha yeğlenir yapan ve bunun sonucu olarak da farklı standartlar kullanmasını ve farklı sonuçlar elde etmesini sağlayan nedir” sorusu ile “modern bilimi yerlilerin bilimine kıyasla tercih edilir yapan şey nedir” sorularını getirir ancak bilimin kusursuz olduğu varsayıldığı için bu soruları soran pek kimse yoktur. Bu konuda bilim adamları ve bilim felsefecileri tıpkı Kilise savunucularının kilise öğretisinin hakikat, bunun dışında kalan her şeyin dinsizlerin saçmalamaları olduğunu düşündükleri gibi düşünürler ve ona göre davranırlar (Feyerabend, 1999: 99-101). Bilim savunucuları tüm evrene dayatılanın dışında kalan alternatif bilim arayışlarının tümünü reddetmektedir. Böylece Feyerabend, bugünkü bilim anlayışının diğer bilgi üretme biçimlerini baskı altına alma çabasını ve biçimini, Orta Çağ’da sosyal yaşamı düzenleyen en baskın kurum olan Kilisenin diğer kurumları baskı altına alma çabasına ve biçimine benzetmektedir. Bir başka deyişle:

Yahudiler İsa’yı nasıl çarmıha gerdilerse, bilim de diğer bilgi üretme biçimlerini öyle çarmıha germektedir. Müslümanlar nasıl bütün putları kırdı ve yasakladılarsa, bilim de diğer bilgi üretme biçimlerini kırmakta ve yasaklamaktadır. Bunları yaparken diğer bilgi üretme biçimlerinin kendi iç çelişkilerini değil, asıl olarak kendi varlığını ve kendi niteliklerini sebep göstermektedir (Turan, 2010: 88).

Dolayısıyla bilim, tanımındaki tartışma ve düşünce özgürlüğünü bir tarafa bırakarak baskıcı bir otorite işlevine sahip olmaktadır. Feyerabend'e göre bilim de bir ideolojidir ve diğer ideolojilere göre bir üstünlüğü yoktur. Feyerabend, bilimin 17. ve 18. yüzyıllarda önemli hizmetler sağladığını ve insanın özgürleşmesine katkılar yaptığını kabul etmekle birlikte, bilim anlayış ve uygulamasının özgürleşmenin önünde bir engel olduğunu söylemektedir (Aslan ve Yılmaz, 2001: 103). Bu yüzden "Bütün ideolojiler gibi bilim ideolojisi de yanlı ve belirli bir amaca hizmet ettiği için çok da fazla ciddiye alınmamalıdır" (Hülür, 2006: 209).

Feyerabend'in bilgi-kuramsal anarşizmi

Feyerabend, bilgi-kuramsal açıdan anarşist kabul edilir. Bilgi-kuramsal anarşizm hiç şüphesiz diğer anarşizmlerden farklıdır. Siyasi ve inanç anarşizmi çerçevesinde siyasi anarşistler siyasi kurumlara, inanç anarşistler ise belirli durumlarda bütün maddi dünyaya karşı dururlar. Her iki anarşizm tipinin de kaçınılmaz olarak insanlık için neyin doğru, iyi ve değerli olduğu konusunda dogmatik görüşleri vardır. Siyasi anarşizm ile bilgi-kuramsal anarşizm bağlamında örnek verilecek olursa, siyasal anarşizm belirli bir yaşam biçimini ortadan kaldırmaya çalışırken, bilgi-kuramsal anarşist onu savunmak isteyebilir çünkü hiçbir kuruma ve ideolojiye sonsuz sadakati veya reddi yoktur (Feyerabend, 2000: 23-25). Hacking, Feyerabend'in kendisini anarşist olarak adlandırdığını ancak "anarşistler çoğu zaman insanlara zarar verdiği için Dadaist nitelmesini tercih ettiğini belirtir (aktaran Hülür, 2006: 201). Feyerabend ise bir röportajında "ben ne bir anarşist ne de bir Dadaistim, gerçekte ne olduğumu en yakın dostlarım bilir. Bununla birlikte, belirli şeyleri göstermek için bir anarşist ya da bir Dadaist rolünü oynarım, ama kendimi hiçbir zaman bu rolle bütünleştirmem (...)" ifadelerine yer verir (Feyerabend, 2000: 20).

Feyerabend, *Yönteme Hayır* adlı eserinde bilimin esasen anarşist bir teşebbüs olduğunu, bilgi-kuramsal anarşizmin yasa ve düzen öngören alternatiflerden daha insancıl ve ilerlemeyi daha çok teşvik edici olduğunu söyler (Feyerabend; 1999: 32). Aynı eserde Feyerabend, bilim adamlarını sınırlandıran bütün yöntemlere, bütün evrensel ölçütlere karşı olduğunu açıklar. Farklı alanlarda bilim tarihini incelediğimizde herhangi bir zamanda ihlal edilmemiş bir kural, yöntem veya ölçüt bulamayacağımızı iddia eder. Bilimsel ilerlemenin bu ihlallerin bir sonucu olduğunu ve bilim ile bilim olmayanın sürekli iç içe bulunduğunu ileri sürer (Hülür, 2006: 202). Ona göre bilim her zaman boşluklarla ve çelişkilerle doludur. Cahillik, dik kafalılık ve önyargılar bilimin ilerlemesi için engel oluşturmaz, aksine bunlar bilginin ilerlemesinin önkoşullarıdır. Mantık ilkelerinin ise bilimin ilerlemesinde oynadıkları rol çok azdır (Güzel, 1996: 27). Feyerabend, bu tezini tarihi figürlerle örnekendirir. Kopernik, Galileo ve Einstein üzerinde yaptığı araştırmaların sonucunda Feyerabend, bu isimlerin çığır açan düşünceler ortaya atmalarının yaşadıkları dönemin yöntembilimsel kurallarını ve anlayışlarını dikkate almamalarından kaynaklandığını söyler (Feyerabend, 2000: 13).

Feyerabend'in diğer her şeyi dışlayan yöntemi dışlamasının, yani onun bilgi-kuramsal anarşizminin iki nedeni vardır. İlk neden, keşfetmek istediğimiz dünyanın büyük ölçüde bilinmeyen bir varlık olması. Feyerabend bu bağlamda bilim için seçeneklerin her daim açık tutulması ve bilim arayışındaki insanlar önceden kısıtlanmaması gerektiğini düşünür. İkinci neden ise bilim eğitiminin insancıl bir tavırla bağdaşmamasıdır (Feyerabend, 1996: 35). Yani, okullarda çocuklara verilen bilim

eğitimi hali hazırdaki bilimin iktidarını yeniden üretmektedir. Bununla birlikte, okullardaki fizik, gökbilim ya da tarih gibi dersler çocuklara zorla dayatılmakta ve asla büyü, astroloji ya da söylence öğrenimi gibi derslere yer verilmemektedir (Feyerabend, 1999: 101).

Feyerabend'in çoğulculuk anlayışı da onun bilgi-kuramsal anarşizminden gelir. Feyerabend'e göre bilim, dogmatik yapısından kurtulması için çoğulcu olmalıdır. Saygılı (2011), Feyerabend'in çoğulculuk anlayışını "Disipliner Çoğulculuk", "Kuramsal Çoğulculuk" ve "Metodolojik Çoğulculuk" başlıklarıyla kavramsallaştırmaktadır.

Feyerabend, disipliner çoğulculuk bağlamında birbirlerine indirgenebilir olgulardan oluşan homojen bir dünyayı doğru anlatan bilim adlı tek bir resim bulunduğu inancıyla seçkinleşmiş mantıkçı pozitivistin disipliner teklige karşı çıkmaktadır (Saygılı, 2011: 89). Yani, disipliner çoğulculuktan dünyayı açıklamak için gerekli olan bilginin üretiminde tek yolun bilim olmadığı anlaşılmalıdır. Feyerabend, kuramsal çoğulculuk anlayışında bilimde tek bir doğru kuram bulunduğu ve diğer bütün kuramların yanlış olduklarını söyleyen dayatmacı kuramsal teklige karşı çıkmaktadır. Feyerabend'e göre kuramsal çoğulculuk yöntem olarak kuramsal teklige tercih edilmelidir çünkü kuramsal çoğulculuk bize fikirlerimizi test etmek için daha üstün ve keskin bir yol sunmaktadır (Doğan, 2012: 23-24). Kuramsal teklige karşı çıkan Feyerabend'e göre insan; efsane, din ve büyü gibi uçuların yeryüzünde silinmiş görmekten hoşlanacakları türden düşüncelere karşı olan tutumunu yeniden gözden geçirmelidir (Güzel, 1996: 28).

Feyerabend'in metodolojik çoğulculuk ilkesi onun "ne olsa uyar" sloganıyla paraleldir. Feyerabend'e göre bilimin belirli ve evrensel kurallara bağlı kalması fikri bilimi dogmatik bir disiplin haline getirmekten başka bir işe yaramaz. Onun bilgi-kuramsal anarşizmine göre bütün metodolojilerin kendi kısıtlamaları vardır ve bu sebeple gereken tek kural "ne olsa uyar" olmalıdır. "Ne olsa uyar" sloganından bütün yöntemlere ya da teorilere düşman olunması gerektiği değil, tek bir yöntem ya da teoriye bağlı kalmanın bilim için iyi olmayacağı anlaşılmalıdır. Feyerabend'in anarşizminin yasakladığı tek şey bir teori ya da yönteme bağlı kalıp diğer teori ya da yöntemleri gözden kaçırmaktır (Doğan, 2012: 20). Bugünkü bilim anlayışı ise tam da bunu yapmaktadır. Hülür'e (2006: 201) göre, bilimin gerçek işleyişinin ve tarihinin anlaşılmasındaki zorluk bugünkü bilim ideolojisinin bilimi "yöntemci" bir karakterle sınırlandırmasından kaynaklanmaktadır. Eğer bilim hep aynı yöntemle üretilirse o bilimin güvenilirliği şüpheye düşer. "Feyerabend, bilginin elde edilme sürecinde benimsediği "ne olsa uyar" sloganı onun perspektiften ya/ya da anlayışla değil hem/hem de, hem o/hem de o formülasyonu ile ifade edilebilir. Bu formülasyondan hareketle onun için bilimsel ilerlemeyi engellemeyen tek ilke ne olsa uyar, her şey işe yarar, nasıl olursa olsun, her şey gider ilkesi olarak karşımıza çıkmaktadır" (Saygılı, 2011: 92).

Feyerabend, bilgi elde ederken kullanılan disiplinlerin, yöntemlerin ve kuramların tekligine karşı çıktığı gibi "akıl"ı da bilimin dışına çıkarmak ister. Öyle ki, Feyerabend'in "ne olsa uyar" sloganı akıllı da bilim yapmak için bir ölçüt olmaktan çıkmaktadır. Zaten ona göre akıl bütün geleneklerin uymak zorunda oldukları bir standart değil, çok sayıdaki gelenekten yalnızca biridir (Feyerabend, 1999: 15-16). Yani, bilimin kendisini akılcılık ile evrenselleştirme çabası aslında beyhudedir; Zira akıl aslında bugün sunulduğu gibi tek ve gerçek gelenek değildir.

Akıl, bilgimizi arttırmak ve derinleştirmek için tartışmaya soktuğumuz düşüncelerin çok düzensiz bir şekilde meydana gelebileceğini ve belirli bir görüşün sınıfsal önyargılara, tutkulara, kişisel hususiyetlere ve hatta basit bir hataya bağlı olabileceğini kabul eder. Ama bu türde ortaya çıkmış düşünceleri değerlendirirken belirli kuralları izlememizi talep eder. Bu kuralların en önemlisi de düşünceleri değerlendirirken akıldışı öğeler dışarıda bırakılmalıdır (Feyerabend, 1996: 152). Oysa Feyerabend'e göre bilim, yöntembilimsel görüntüsünden çok daha sakar ve akıldışıdır; bilimi daha akılcı ve kesin yapma çabasının ise bilime hiçbir faydası yoktur. Bu yüzden bilim yaparken akla kapıyı göstermek gerekir. Bugün bilimin temelini oluşturan düşünceler geçmişte önyargı, fantezi, tutku gibi kavramlar oldukları için varlar; çünkü bu şeyler akla karşı geldiler ve kendi yollarına gitmelerine izin verildi. Bu çerçevede Feyerabend (1996: 200-201) bilimin içinde dahi aklın her şeyi kuşatmasına izin verilmemesi gerektiğini belirtir:

... düşünceler yaşadılar ve artık akla uygun oldukları söyleniyor. Yaşadılar çünkü önyargı, tutku, kibir, hatalar, katır inatları, kısaca keşif bağlamını karakterize eden her şey aklın emirlerine karşı koydu, çünkü bu akıldışı öğelerin kendi arzularını gerçekleştirmelerine izin verildi. Farklı biçimde söylersek: Kopernikçilik ve diğer "akılcı" görüşler bugün, sadece geçmişlerinde bir yerlerde akıl hükümsüz kılındığı için vardır. (Tersi de doğru: büyüculük ve diğer "akıldışı" görüşler sadece, geçmişlerinde bir yerlerde akıl hükümsüz kılındığı için etkilerini kaybettiler)

Feyerabend, böylece "akıl"ı evrensel ve bilimsel bir ölçüt olmaktan çıkarmak gerektiğini düşünür. Çünkü akıl kendisini tam da evrensel ve bilimsel bir ölçüt olarak sunarak aslında "bildiğimiz şekliyle" bilim anlayışının dayatmacı yapısını yeniden üretmektedir. Bu noktada Feyerabend aslında "akıl"a değil "akıl"ın bilimdeki tek ölçüt olmasına karşı çıkmaktadır. Oysa bilim akıldışı davrananlar sayesinde gelişmektedir.

Feyerabend, bilim adamlarının bilimlerde iyi ve kabul edilebilir olanı tehlikeli ve bütünüyle aptalca olandan ayırmak yerine, yani bilimi gerçekte olduğu gibi insanlığın iyiliği yönünde samimi bir kaygı ile iktidar oyunları ve yüzeysel kaçamak yanıtlar da barındıran çok yönlü karmaşık bir girişim olarak görmek yerine, 'bilim' denen bütünleşik bir canavarla, 'bilimsel akılsallık' denen ve ona kılavuzluk eden daha da bütünleşik bir canavarı ön şart olarak kabul ettiklerini söyler. Üstelik ona göre bilim adamları bu canavarların iyiliksever olduklarını varsayarak bunlara boyun eğilmesini güvence altına almaya çalışırlar. Oysa bilimleri oluşturan olayların, usullerin ve sonuçların ortak bir yapısı olmadığı gibi sadece bilimsel araştırmalara özgü unsurlar diye de bir şey bulunmamaktadır. Feyerabend, somut gelişmelerin kendilerine özgü özelliklere sahip olduklarını ve bu özelliklerin başarıya ulaşılmasını nasıl sağladıkları çoğu kez açıklanabilir olmasına rağmen her bir keşfin başarısının aynı şekilde açıklanamayacağını çünkü geçmişte işe yaramış usullerin geleceğe dayatıldıklarında zararlı olabileceklerini düşünür. Ona göre, bütün bilimsel çalışmalar için geçerli olacak bilimsel standartları ve yapısal unsurları düzenleyen ve akıl ya da akılcılık"a yapılan atıflarla bunları haklı kılan bir bilim teorisi konuya yabancı olanları etkileyebilir; ama böyle bir şey işin içindeki bilim adamları için çok kaba saba bir araçtır (Feyerabend, 1999: 10-11).

Kısacası bilim, hâkim ideolojisi ile bireysel özgürlükleri sınırlandırmakta ve insanlara akıllı olmanın dışında bir hak tanımamaktadır. Oysa Feyerabend'e göre, bilim adamının yalnızca ussal değil usdışı varlığı da bilimsel üretime olumlu katkı yapmaktadır (Hülür, 2006: 202).

Değerlendirme ve sonuç

Feyerabend'in büyü ve din ile bilimin aynı epistemolojik değere sahip olduğu iddiası her ne kadar eleştirilebilir olsa da (Şengör, 2011) Feyerabend bir bilgi-kuramsal anarşist olarak temelde bilimin diğer bilgi üretme biçimlerini görmezden gelerek kendisini yegane bilgi aracı olarak konumlandırmasına karşı çıkmaktadır. Feyerabend, dünyayı anlamak için sanat ve din gibi diğer bilgi üretme biçimlerinin haklarının teslim edilmesi gerektiğini düşündüğü gibi, bilim yaparken "akıl"ın olmazsa olmaz unsur olduğu yönündeki dogmatik görüşe de karşı çıkmaktadır. Ona göre, peşin hükümler ve olgularla uyuşmayan akıldışı iddialar bilimin ilerlemesinde en önemli rolü oynamaktadır. Feyerabend, bilim tarihinde ölçütlerin, kabul edilen kuramların ve doğruların zıttına endüksiyon ve ad hoc hipotezler vasıtasıyla ihlal edilmesi bilimsel ilerlemelerin zorunlu koşulu olduğunu söyler (Hülür, 2006: 216).

Feyerabend, bilimin artık tıpkı orta çağda kilisenin üstlendiği rolü üstlendiğini söyler çünkü bugünün bilimi tıpkı orta çağdaki kilise gibi dogmatik ve dayatmacıdır. Onun deyişiyile "bildiğimiz şekliyle" bilim kendisinden başka hiçbir gücü kabul etmez, kabul edenleri de dışlar ve ciddiye almaz. Oysa bilim, dünyadaki onlarca bilgi üretme biçiminden biridir ve tüm üstünlük savları yersizdir. Fildişi kulelerine hapsedilmiş bilim, Feyerabend'in en önemli ideali olan özgürlük ile uyumlu değildir. Feyerabend felsefesinin özünde insanı savunduğu için bilimin insanileşmesini, olumlu veya olumsuz tüm insani özellikleri taşıması gerektiğini düşünür. Öyle ki, bilim ona göre insanileştiginde ve eteğinde ne varsa ortaya döktüğünde faydalı hale gelecektir.

Feyerabend, "bildiğimiz şekliyle" bilim anlayışını "Birinci Dünya Bilimi" olarak adlandırır ve dünyanın her yerinde okutulan, gösterilen ve uygulanan bu bilimin geçer akçe olmasının sebebini onun hakikaten üstün olmasından değil, bu bilimin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde birincil öneme sahip olan Kuzey Amerika ve Kıta Avrupası'nın daha büyük askeri güçlere sahip olmalarından kaynaklandığını söyler. Birinci Dünya Bilimi tüm alternatif bilimleri ve bilim yapma araçlarını reddeder ve kendisini tek yetkili olarak konumlandırır. Feyerabend'in anarşizmi de, aslında özgür olması gereken bilimin katı kurallarla çevrelenmesine ve o kuralların dışında bir şey söylenmesine karşı çıkmaktadır Oysa bilim, herhangi birinin veya toplumun herhangi bir şekilde katkıda bulunabileceği bir alan olmalıdır.

Kaynakça

- Aslan, Seyfettin; Yılmaz, Abdullah (2001) Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2): 93-108.
- Aydın, Mustafa (2010) *Bilgi Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
- Bal, Hüseyin (2004) *Bilginin Felsefesi ve Sosyolojik Boyutları*. İstanbul: Fakülte Kitabevi.
- Berger, Peter L., Luckman Thomas (2008) *Gerçekliğin Sosyal İnşası: Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi*, Çev. V. S. Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Burke, Peter (2000) *Bilginin Toplumsal Tarihi*, Çev. Mete Tunçay. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Dever, Ayhan (2012) Bilginin Efendileri: Epistemik Cemaat, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, (13): 201-217.
- Doğan, Mehtap (2012) P. Feyerabend ve Çoğulculuk. *İlim Dünyası*, (4): 16-26.
- Feyerabend, Paul (1996) *Yönteme Karşı*, Çev. Ertuğrul Başer. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, Paul (1999) *Özgür Bir Toplumda Bilim*, Çev. Ahmet Kardam. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, Paul (2000) *Anarşizm Üzerine Tezler*, Çev. Ekrem Altınsöz. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Güzel, Cemal (1996) *Bir Bilgi Anarşisti: Feyerabend*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Hekman, Susan (1999) *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, Çev. H. Arslan, B. Balkız. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Hülür, Himmet (2006) Bilimde Yöntemciliğin Reddi ve Çoğulculuk: Feyerabend'in Epistemolojik Dadaizmi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII(2): 199-218.
- Mannheim, Karl (2008) *İdeoloji ve Ütopya*, Çev. Mehmet Okyayuz. Ankara: De Ki Basım Yayım.
- McCarthy, E. Doyle (2002) *Bilgi Kültürü*, Çev. A. Figen Yılmaz. İstanbul: Çiviyazıları.
- Pears, David (2004) *Bilgi Nedir?*, Çev. A. Güçlü. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Saygılı, Serdar (2011) Paul K. Feyerabend'in Bilim Anlayışı: Çoğulcu Bilgi Kuramı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2): 83-94.
- Şengör, Celal (2011) Bilim ve Demokrasi. <http://www.yeniyaklasimler.org/m.aspx?id=1014>, Erişim: 15 Kasım 2015.